

LUND UNIVERSITY

Bilder av betydelse. Hällristningar och bronsålderslandskap i nordöstra Östergötland

Jennbert, Kristina

Published in:
Fornvännen

2003

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Jennbert, K. (2003). Bilder av betydelse. Hällristningar och bronsålderslandskap i nordöstra Östergötland. *Fornvännen*, 98(3), 253-256.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

händer, endast iklädd en enkel kjortel. Det är ingen tvekan om att denna visserligen stiliserade figur avbildar den historiskt kände Mads Pedersen såsom han uppfattade sig själv och som han ville att andra skulle uppfatta honom – som en ödmjuk och underdånig Guds tjänare.

För att vara en första presentation av ett tämligen nystartat inventeringsprojekt är boken Middelalderlige seglstamper i Norden en välgärning. Det framgår av texterna att det nordiska stampmaterialet är både stort och variationsrikt. Det lämpar sig således väl för mer övergripande och problemorienterade analyser. Det är därför oerhört viktigt att nätverksprojektet fortsätter sitt arbete och att tid reserveras för de analytiska insatserna. Nästa publikation från NORMA kan bli riktigt, riktigt intressant!

Peter Carelli

Dunkers Kulturhus
Stadshistoriska avd.

Kungsgatan 11

SE-252 21 Helsingborg

Peter.Carelli@stad.helsingborg.se

Katherine Hauptman Wahlgren, *Bilder av betydelse. Hällristningar och bronsålderslandskap i nordöstra Östergötland*. Stockholm Studies in Archaeology 23. Göteborg 2002. 324 s., 126 fig. ISBN 91-973713-8-6.

Katherine Hauptman Wahlgrens avhandling är en vacker och inbjudande bok. Syftet är att studera hällristningarnas betydelser för de människor som brukade dem för länge sedan. I sin helhet består avhandlingen av sex huvudkapitel. Författaren presenterar med en mycket personlig framtoning avhandlingens utgångspunkter i kapitlet »En hällristningsresa». I kapitlet »Hällristningslandskap» placeras hällristningarna i sitt landskapskapsutsnitt, som omfattar Kvillinge och Östra Eneby socknar norr om Motala ström, samt Borg och S:t Johannes socknar söder om strömmen. Kapitlet »Hällristningarna bildvärld» beskriver ristningarna och de olika figurtyperna, och tidigare tolkningar av dessa diskuteras. Hällristningarna kartläggs med hjälp

av omfattande statistiska bearbetningar. Bildvärldar och bildkonventioner norr och söder om Motala ström lyfts fram. Kapitlet »Bronsålderslandskap» sätter in hällristningarna i en dåtida landskapskontext i förhållande till gravskick och bosättningar, och speciellt till skärvsten, keramik och bronser. Landskapsrummet vidgas till ett större geografiskt område än själva hällristningsområdet runt Motala ström. I avsnittet »Bilder av betydelse» sker själva bildtolkningen och då knyter författaren samman resonemang från de tre tidigare kapitlen. Flera tolkningsperspektiv på hällristningarnas metaforik i norrköpingsområdet läggs fram. I kapitlet »Från gränsmetaforik till hemortssymbolik» sammanfattar författaren sina tolkningar av hällristningarnas bruk och återbruk under loppet av bronsåldern och den förromerska järnåldern.

Ett betydelsefullt perspektiv i avhandlingen är hällristningarnas historicitet eftersom figurtyperna förändrades under den långa tid som hällristningarna användes. Hällristningarna får tids- och platsdimensioner; de blir kontextualiserade och de sätts in i sina sammanhang. Analysmetoderna i avhandlingen går mellan statistiska analyser av bildkompositioner till hermeneutisk tolkning av kompositionerna och deras betydelse under loppet av bronsålder och förromersk järnålder i trakten runt Norrköping.

Från den första raden i avhandlingen deklarerar författaren sin ansats att studera hällristningarna, att tänka arkeologiskt och att sätta in hällristningarna i människornas levnadsvärld. Inspirerad av det filosofiska uttrycket livsvärld och den husserlska fenomenologin använder hon begreppet levnadsvärld. Komplexiteten i denna levnadsvärld genomsyrar avhandlingen inte minst eftersom just hällristningar lätt förvandlas till rituell mystik.

För att få tag på denna levnadsvärld och för att finna vetenskapliga och analytiska verktyg använder författaren Giddens strukturations-teori. Aktörer får handlingsutrymmen på olika strukturella nivåer i samhället. Relationer mellan aktörer och strukturer ger det ramverk som möjliggör flera perspektiv på hur människor kan tänkas ha levt och hur hällristningspraktiken varit inbegripen i sociala och kulturella

mönster. Eftersom människor är delaktiga i struktureringen av den sociala och kulturella verkligheten menar författaren att levnadsvärlden inte bara formas av maktrelationer mellan sociala klasser och kön. Det finns också ett generationsperspektiv mellan människor av olika åldrar, där roller skapas och omskapas genom en människas levnadsbana. Människans levnadsbana är ännu ett betydelsefullt begrepp i avhandlingen, en tongivande idé bakom tolkningar av hållristandet och de olika sätt som hållristningarna brukades och återbrukades på. Begreppet levnadsbana omsluter inte bara människans liv utan också hur landskapet och hållristningsplatserna förändrades över tid. De teoretiska utgångspunkterna präglar författarens text. Ansatserna är lovvärda, och läsaren blir inte besviken.

Ingen annanstans i de stora hållristningslandskapen i Sverige är koncentrationen av hållristningar så markerad som i norrköpingstrakten. En områdesfördjupning av det här slaget ger så oändligt mycket mer av insikt och kunskap om hållristningspraktik än generaliserade tolkningar av bildernas betydelser i större geografisk skala. Utan tvekan är hållbilder sammansatta objekt. Författarens närstudier av norrköpingsområdet ger perspektiv på hur man kan tolka hållristningar också i andra områden. Man frågar sig dock om just landskapet i norrköpingsområdet är så starkt förbundet med hållspråket att detta också kan vara läsbart på andra hållristningsplatser. Eller är det en norrköpingsdialekt?

Författarens diskussion om landskapet och lokaliseringen av hållristningsplatserna är intressant. Den handlar om tillgänglighet, exklusivitet, delaktighet eller utanförskap. Eftersom en av huvudtankarna i avhandlingen är att sätta in hållristningsfenomenet i människornas landskap saknar jag faktiskt underlag för att närmare utvärdera naturgeografi och paleoekologiska förändringar. Platsernas belägenhet ger inte bara underlag för krassa arkeologiska frågor om exempelvis datering. Deras läge tydliggör också den intentionality som fanns i valet av knackningsyta, och vilken typ av ritual som kan ha ägt rum på platsen. Nu finns inga moderna paleoekologiska undersökningar

publicerade från området, men studier av den geologiska kartan hade kunnat stödja författarens tolkningar av hållristningsplatserna och deras läge i landskapet.

Hållristningarna och deras betydelse står i centrum. Helt klart är att materialet är representativt och att den statistiska analysen visar på tendenser i hållristningsbruket i området. Med tanke på dokumentationssvårigheterna har författaren tvingats fatta viktiga beslut om urval, gränsdragningar och kategoriseringar. Här visar författaren stor medvetenhet i ett källkritiskt komplicerat arbete, där omförhandlingar av andra arkeologers kategoriseringar är komplicerade att göra, och där figurbedömningar till stor del får vila på andras värderingar. Bearbetningen visar på svårigheten i att ställa samman ett omfattande material utan att fastna i detaljer och att finna kategorier som är möjliga att hantera. De statistiska analyserna ligger till grund för tolkningar om bildkonventioner och figurkompositioner norr och söder om Motala ström. Majoriteten av hållristningslokalerna med många ytor och figurer samt stor figurvariation finns i ett våtmarksområde på strömmens norra sida. Söder därom finns lokaler med få figurer, liten figurvariation och/eller dominans av skålgropar på impediment i dagens åkermark. Kanske skulle dessa två grupperingar ytterligare kunnat förfinas? Kan exempelvis området norr om strömmen delas upp i mindre områden? I Östra Eneby socken kan man undra om Himmelstadlund, som ligger nedanför forsarna, har en bildvärld liknande den på de mindre platserna ovanför forsarna runt Fiskeby, Ekensberg och Leonardberg.

Hållristningarna utstrålar visualitet och är ordlösa meddelanden från en svunnen icke skriftspråklig kultur. Detta inspirerar naturligtvis till att använda alla möjliga ingångar och analogier för att tolka dem. Med en modern analogi liknar författaren hållristningsytan vid Windowsanvändarens skrivbord. Idén om att man kunde släcka och tända bilder på hållristningsytorna är strålände. Ett bildarkiv står där till förfogande: genom att knacka nytt eller måla i gammalt i olika färger kan man få fram olika figurer. Här ligger enligt min mening en ny

möjlighet att tolka bildernas betydelse, inte minst på de stora och bildrika lokalerna. Visuella och estetiska värden, perspektivförskjutningar, deltagar- eller åskådarperspektiv växer fram som väsentliga aspekter av en hållristningspraktik.

Detaljerade studier av figurernas knackningsdjup och bildytornas kompositioner jämte mönsteranalyser leder författaren till att betona sceniska framställningar, rörelser och möten. Just rörelseperspektivet är en intressant och avgörande iakttagelse och det leder fram till tänkvärda tolkningar av skeppet och andra figurer som är kopplade till skepp. De sceniska framställningarna ger också lockande tolkningar, inte minst av »den gestaltande passagen», en av de mest kända figurscenerna inom området.

Norrköpingstraktens dramatiska bronsålderslandskap är viktigt för författarens grundläggande idé om hållristningarnas betydelse. Hennes tes är att hållristningarna representerade delar av olika typer av passageriter, som liminala trösklar. Ibland får jag dock en känsla av att författaren fastnar i en oreflekterad tolkning av rituell praxis, dvs. just passageriter. Ritual är ju egentligen inget självklart begrepp och det finns kilometerlånga diskussioner inom religionshistoria, sociologi och antropologi om dess innebörd. Det hade varit intressant om författaren resonerat om alternativa ritualer. Jag menar att det skulle ha varit relevant att också diskutera t.ex. cykliska ritualer, årsbundna ritualer, botanderitualer eller politiska ritualer. Sådana ritualer som också kan finnas i människors levnadsvärld skulle ha kunnat utgöra en fond till författarens tolkningar av hållristningarna som delar av passageriter. Ritualer är situationella, komplicerade och mångsidiga.

Det är befriande att inte först behöva läsa teoretiska avsnitt och därefter om arkeologisk empiri. I den här avhandlingen finns inget speciellt kapitel som heter teori och metod, utan där det finns anledning att fördjupa, bredda eller förtydliga teoretiska utgångspunkter finns sådana avsnitt, utförliga och insiktsfulla. Teori praktiseras och infallsvinklarna är många i avhandlingen. På flera ställen märks ett kritiskt förhållningssätt till en rad arkeologiska fråge-

ställningar. Det gäller inte endast synen på bronsåldern, utan också arkeologiska kategoriseringar, analytiska verktyg och analogier. Med sin helhetssyn och omvärldsförståelse har författaren fört samman olika typer av arkeologiskt källmaterial med vardagligt, rituellt och mellanmänniskt innehåll till en bronsålder. Man kan inte fragmentera människors levnadsvärld, för att använda författarens ord.

Arkeologin i landskapet är fragmenten från människornas levnadsvärld. I norrköpingstrakten verkar dock arkeologin vara fragmenterad, trots att det onekligen finns potential att föra samman olika typer av arkeologisk kunskap. Två arkeologiska avhandlingar har lagts fram inom ett år som behandlar samma undersökningsområde och samma förhistoriska period: förutom Hauptman Wahlgrens bok även Héléne Born-Ahkvists *Hållristarnas hem. Gårdsbebyggelse och struktur i Prysgården under bronsålder*, Stockholm 2002. Avhandlingarnas påtagliga olikheter vill jag hänföra till olika frågeställningar, analysnivåer och teoretiska utgångspunkter, och framförallt författarnas diametralt motsatta livsvärldar, för att återknyta till Husserls filosofiska begrepp. Vid det här laget vore det mycket spännande att se vilka bilder som skulle kunna framtona om dessa olika arkeologiska kontexter och livsvärldar möttes.

Den livsvärld som inspirerat Hauptman Wahlgrens arkeologi är i själva verket också livsvärlden som föregår vetenskapen och utgör en förutsättning för all vetenskap. Vi måste kunna orientera oss i vardagsverkligheten innan vi kan upptäcka den världsbild som skapas genom vetenskapliga teorier.

Hauptman Wahlgrens avhandling genomlysas av en sådan filosofisk livsvärld. I boken får också läsaren följa med på en metaforisk resa, och vare sig nu ritualmanualen är funnen eller bildernas betydelsearkiv är rekonstruerade, så fortsätter resan. Fastän författaren garderar med kryss och skriver att hon gör ett rimlighetsresonemang, så är tolkningar i hermeneutisk anda uppbyggda kring ett nätverk av associationer, förankrade i arkeologisk empiri. Jag är övertygad om att denna sorts arkeologi, inte helt okänd inom bronsåldersarkeologin, befriar och befrämjar våra möjligheter till en menings-

fylld arkeologi. Jag är också övertygad att *Bilder av betydelse* kommer att sätta spår i framtida arkeologisk forskning.

Läsaren får göra en lång, ibland krokig resa, där bronsålderns så vanliga ritualiserade värld sammansmälter med ett vardagsliv som synliggör olika befolkningslager. Avhandlingen ger därför en motbild till den förhärskande tolkningen av bronsålderssamhället som aristokratiskt i ett starkt hierarkiskt hövdingadöme. Det är en inspirerande och tankeväckande bok.

Mina intryck är, även om det metaforiska språket kräver sin läsare, att här har vi en spännande arkeologi. Den lägger fram nya perspektiv inte bara på hållristningar utan också på meningsfylld humanistisk forskning.

Kristina Jennbert

Institutionen för arkeologi och antikens historia

Lunds universitet

SE-223 50 Lund

Kristina.Jennbert@ark.lu.se